

Андрєєва О.М.*

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИКИ ФОРМУВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ В БАГАТОНАЦІОНАЛЬНИХ ДЕРЖАВАХ

Стаття присвячена основним рисам політики формування національної ідентичності мультикультурних держав та їх відмінностям в Західній Європі. Розглянуто кризу національної ідентичності в Україні та шляхи її подолання.

Ключові слова: національна ідентичність, багатонаціональна держава, Європейський Союз, Франція, Україна.

Статья посвящена основным чертам политики формирования национальной идентичности мультикультурных государств и их отличиям в Западной Европе. Рассмотрен кризис национальной идентичности в Украине и пути его преодоления.

Ключевые слова: национальная идентичность, многонациональное государство, Европейский Союз, Франция, Украина.

The article is accented to the basic features of politics of forming of national identity of the mutual-culture states and their differences in Western Europe. The crisis of national identity in Ukraine and ways of its overcoming are considered.

Keywords: national identity, multinational state, European Union, France, Ukraine.

Зміни світової геополітики, що відбуваються останнім часом трансформують держави не лише з зовні, їх місце та положення на світовій арені, але й призводять до масових кризових явищ і всередині держав. Так, у випадку з Україною, де процеси зсередини видаються дикими та нецивілізованими, подібним ідеалом виступає «Європа» з її політикою мультинаціональності, де нібито подібні явища відсутні, тоді як у порівнянні з іншими країнами СНД ситуація в Україні виглядає цілком нормальною. Проте навіть якщо взяти крайні випадки прояву ксенофобії на європейському просторі, які частішають, випадки масових зіткнень на ґрунті міжнаціональної, міжетнічної та «расової» ворожнечі, приклади заворушень в арабських кварталах французьких міст останніх років, якщо відступитися від традиційної терористичної практики як наслідку відсутності загальнонаціонального консенсусу, що має місце в Іспанії в особі баскських терористів, то можна побачити, що ідентичність сучасного європейця не є чимось самоочевидним і безпроблемним.

Термін «ідентичність» наразі досить стійко ввійшов у наукову термінологію, політичний дискурс та засоби масової інформації. Незважаючи на наявність численних вітчизняних і закордонних досліджень з проблем ідентичності, актуальність цього феномена не зменшується. Це пов'язано, насамперед, із самою специфікою ідентифікаційних про-

* доктор політичних наук, доцент кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

цесів і динамічністю ідентичностей, які детермінуються сучасним світом, що постійно змінюється під впливом різноманітних процесів, у першу чергу глобалізації та особливо в багатонаціональних державах. Проте, на сьогодні ми не можемо виявити хоча б одну «моно-національну» державу з демократичними традиціями та світським характером влади. Теоретичний аналіз проблеми соціальної й національної ідентичності показує, що ідентичність є результатом процесу ідентифікації. Відомо, що термін «ідентифікація» в науковий обіг увів З. Фрейд. Ідентифікація найчастіше розглядається як процес уподібнення, ототожнення себе (або своєї референтної групи) з кимось або чимось. Ідентифікація розглядається науковцями як найважливіший механізм соціалізації, етнізації та виховання особистості, який проявляється у прийнятті індивідом конкретної соціальної ролі, в усвідомленні ним власної групової приналежності, у формуванні у нього певних соціальних установок. Часто цей емоційно - когнітивний процес ототожнення себе з іншим суб'єктом, групою, спільнотою, нацією, державою, є неусвідомлюваним, але він забезпечує взаємний зв'язок індивідів у соціальній групі, суспільстві, державі тощо.

Національна ідентичність, на думку багатьох учених, відіграє стрижневу роль в структурі національної самосвідомості, остання функціонує, як правило, на трьох рівнях – індивідуальному, груповому та суспільному. Національна ідентичність пов'язана з почуттями приналежності та співпричетності до своєї нації, що дозволяє індивіду засвоїти найважливіші стереотипи, вимоги та норми поведінки, що прийняті в даному середовищі, знаково-символічні та нормативно-ціннісні системи конкретної національної культури, ментальний тип та базові національні цінності.

Процес національної самоідентифікації супроводжується сильним емоційним підкріпленням, яке сприяє не тільки активному засвоєнню соціальної поведінки в даних національних координатах та прийняттю групових норм і цінностей, але й особистісній самореалізації індивідів та їхній діяльності на благо конкретної держави.

Якщо говорити про конкретні прикмети кризи національної ідентичності в державах зі сталою демократією, це перш за все держави західноєвропейські, то вони можуть бути зафіксовані у двох «параметрах»: у кризі власне національної ідентичності причини якої багато дослідників вбачають у руйнуванні традиційної для даного типу ідентичності основи — національної держави та у кризі ідентичності загальноєвропейської яка так і не складається у стійкі форми.

Оскільки з народженням суверенної України її модель політичної системи була зорієнтована саме на створення сучасної демократичної держави, то ми не могли й обійти всі «гострі кути» такого будівництва, особливо на тлі «центральноєвропейського» географічного становища нашої держави та різноманіття національностей, що проживають на цих теренах. Покажемо, буде аналіз ситуації, що склалась у Франції. На сьогодні у національно-культурній сфері сучасної Франції існують проблеми «розколу» сучасної французької національної ідентичності за зовнішнього збереження національної ознаки «француз» (як найважливішого атрибута французької політичної нації). За цих умов більш загальне поняття «француз» не в змозі інтегрувати у межі певного символічного Цілого: арабське і чорне населення Франції, яке зростає, та, з одного боку, не відмовляється від цієї ідентифікації (і відповідно, вимагає визнання своїх прав не як «національної меншості», а як французьких громадян), а з іншого боку, відчувають свою приналежність до інших етнічно-релігійних субгруп, ніж «етнічно корінне населення» країни. Цей конфлікт різних ідентичностей, причому конфлікт не тільки та не стільки проявлений у підпалюванні машин, скільки спроектований всередину свідомості масового носія цього протиріччя, вже може розглядатися у термінах «конфлікту цивілізацій».

Розглядаючи цю ситуацію, потрібно мати на увазі, що проблема кризи ідентичності зачіпає не тільки арабську та чорну частину французьких громадян, а пов'язана з глибокими змінами, що відбулися у французькій культурній самосвідомості за останні два десятиліття. Аналіз цих змін цікавий у зв'язку з актуалізацією інтересу до національної проблеми у Франції, тобто в країні, де це питання, здавалося, було вирішене «остаточно та безповоротно», причому вирішене у найбільш європейському, «цивілізованому» сценарії «політичної нації». Такий інтерес свідчить про глибоку кризу французької національної ідеї, про кризу державної концепції національного та національної ідентичності французів на підставі правової ідеї.

Чисто зовнішньою прикметою цієї кризи став успіх відверто націоналістичної програми Ле Пена з расистським відтінком. Цей расизм був пов'язаний, як уже говорилося, з посиленням імміграційних процесів, припливом арабського та чорного населення, що ущемлювало національну ідентичність «корінних французів» та живило націоналістичний міф щодо «старої Франції». Вже на початку 90-х років пропаганда Ле Пена збентежила ліберальну частину французької громадськості, а у 1992 році, році вступу Франції до ЄС, у Парижі можна було побачити плакат, де Ле Пен був зображений поруч з Гітлером з підписом: «Це вам нічого не нагадує?». Однак тоді ніхто не міг припустити, що через кілька років пропаганда Ле Пена матиме такий резонанс, що французький націоналіст ледь не випередить Ж. Ширака на останньому етапі передостанніх президентських перегонів. Сам цей факт вимагає пояснення та говорить про зазначену кризу національної ідентичності.

Окрім войовничого націоналізму з расистським присмаком, свою частку до справи розмивання традиційної етатистської французької національної парадигми внесли регіональні національні ідеології, які містять вимогу національної автономії Корсики та деяких провінцій. Проте тільки цими особливостями важко пояснити перегляд класичних уявлень щодо сутності нації сучасними французькими інтелектуалами, для яких стало характерним досить скептичне ставлення до спроб віднайти у феномені національного щось більше, ніж «інституціонально закріплену ілюзію».

Для того, щоб прояснити сутність кризи національної ідентичності в європейському масштабі та продемонструвати, що за структурними параметрами цієї кризи аналогічні явища в Україні мало чим відрізняються від європейських тенденцій, проаналізуємо дві основні складові національної ідентичності, співвідношення яких можна назвати діалектикою глобального та локального. Порушення тендітної гармонії між цими складовими призводить до порушення єдності в уявленнях щодо сутності «національного» та призводять до збою цілісного історичного проекту «націєтворення».

Криза локального виміру європейської національної ідентичності.

Під «локальним» виміром національної ідентичності розуміється рівень певного замкненого у часі та просторі Цілого. Відповідно до поширеної та загальноприйнятої серед наукового співтовариства тези для власне національної ідентичності (на відміну від ідентичності територіальної або етноплемінної, які також є «локальними» ідентичностями, але ідентичностями до-національними) характерна наявність «держави-нації». Проте усвідомлення цього критерію в якості вирішального підводить до думки про вирішальну роль національної або державницької ідеології у процесі національної ідентифікації, що відразу вказує на її відносний характер і ставить під сумнів наявність об'єктивних онтологічних основ «нації», породжуючи серед інтелектуалів скептичну антитезу національній ідеології.

Наприклад, про цю скептичну спрямованість красномовно свідчили назви робіт, присвячених проблемі нації. Так, Г. Тама назвав свою роботу «Ідоли племені. Моральна сут-

ність національного почуття», а С. Сітрон — «Національний міф. Історія Франції під сумнівом». Зазначена тенденція особливо показово була реалізована у роботі Ж. Леклерка «Нація та її ідеологія» (написана ще у 1979 році). У цьому дослідженні, близьким до праць П. Сорокіна за своїм пафосом розвінчання основних критеріїв нації як автономної цілісності, автор на відміну від Сорокіна повністю відмовляє нації у будь-якому «онтологічному» статусі, зводячи її до продукту винятково ідеологічної свідомості. Для обґрунтування цієї «нігілістичної» концепції сутності національного Ж. Леклерк висуває тезу щодо національних відносин як похідних від відносин більш фундаментальних: Вони є відносинами суто вторинними, тобто є результатом розходження між природними умовами, юридичними інститутами, демографічними даними: без них вони ніколи б не існували, але вони ніколи не існують відповідно до них.

Криза «глобального» виміру європейської національної ідентичності.

Під глобальним виміром національної ідентичності ми розуміємо співвіднесення локальної замкненої цілісності (у контексті «національної держави» цією цілісністю є власне «нація») з якимось більш масштабним символічним Цілим («цивілізація», «історія», «людство», «традиція», «майбутнє» і т.д.). Повертаючись до описуваної діалектики глобального та локального у національній ідентичності та придивляючись уважніше до амплітуди пошуків науковців і політиків специфічних характеристик феномену нації, можна побачити, що їх шукають або на рівні загальних принципів (тобто рівні «подібностей»), або на рівні абсолютних відмінностей. Коли маятник будь-якої тенденції у формуванні ідеології «національної ідентичності» доводить цю тенденцію до гранично можливої точки, то починається зворотна реакція, і виявляється протилежна тенденція, яка лежала під спудом і начебто чекала на слушний момент. Характерний приклад: історія уявлень про нову національну ідентичність «радянський народ» під час існування СРСР та зникнення цього ідеологічного концепту катастрофи СРСР. Акцентування на «принципі загального» та придушення «індивідуального начала» національного життя за радянського періоду (У навчальних курсах «наукового комунізму» ця тенденція була виражена у тезі про формування «радянського народу» через «розквіт та зближення націй у період розвиненого соціалізму». Радянська ідеологія того періоду пропонувала інтерпретувати цей процес у термінах переваги стратегії зближення (тобто «універсалізуючої установки») над «розквітом» (тобто установки «індивідуалізуючої»), оскільки акцентуація «розквіту» могла захочувати «локальні» націоналістичні тенденції) у початковий період постсоціалізму викликало вибух неприборканого «партикулярного начала», яке нерідко доходило до примітивного ступеня «племінного» націоналізму.

На жаль, Україна до цього часу знаходиться в ситуації «малої історії». У цього є свої причини. По-перше, значна частина етнічних українців залишається в полоні русифікаторської політики і занадто повільно ідентифікує себе як патріоти незалежної України. По-друге, інші етнічні групи, спостерігаючи таку позицію русифікованих українців розглядають незалежність України як тимчасове явище. Тим більше, що достатньо масові політичні партії поширюють міфи про можливість «слов'янського союзу», «єднання з Росією» тощо. І частина населення довіряє цим міфам. По-третє, деяка частина населення ще залишається у межах «радянської ідентифікації» як «радянський народ». І тільки історичний час і розумна, прагматична політика держави можуть докорінно змінити ситуацію.

Руйнування компонента локального виміру європейської ідентичності негайно відбулося і на вимірі універсальному або тому, що можемо назвати ідентичністю загальноєвропейською. Саме порушення цього співвідношення і призвело до появи

до-національних, регіональних, «етноплеми́нних» форм ідентичності на європейському континенті. Звідси сплески каталонського, баскського, корсиканського, шотландського та інших націоналізмів.

Що ж стосується безпосереднього впливу загальноєвропейської кризи на кризу українську, то цей вплив, безумовно, має місце, хоча й не усвідомлюється в усій повноті наслідків. Він пов'язаний з тим, що втрата ЄС універсального виміру свого історичного проекту веде до знецінення такого проекту і у колишніх постсоціалістичних державах. Як результат такого знецінення сама «Європа» вбачається чимось на зразок «елітного клубу», членство в якому замінює цей втрачений універсальний вимір. У ситуації з Україною подібна стратегія бачення себе в якості можливої маленької частини Великого Цілого (стратегія, яка загалом проектує історичний досвід перебування України у складі різних Імперій аж до недавньої, радянської) обертається катастрофічними наслідками втрачених можливостей у сфері формування власного національно-державного проекту.

На думку А. Арато й Дж. Коена (авторів відомої праці «Громадянське суспільство і політична теорія»), процес відродження громадянського суспільства, саме через національну ідентичність й визволення від панування авторитарної держави починається з етапу лібералізації, тобто з відновлення та поширення втрачених прав людини, і закінчується етапом демократизації, утвердженням принципу громадянськості та соціальної участі в політичній сфері [1, с. 3]. І на різних стадіях формування громадянського суспільства слід використовувати різну стратегію.

На сучасному етапі в усіх сферах життя суспільства співіснують та взаємодіють досучасні, сучасні й постсучасні системи. Найрозвинутіші в економічно й культурно країни Заходу становлять постсучасне середовище соціального простору. Значна частина країн, зокрема й Україна, перебувають на сучасній стадії розвитку або на етапі переходу до неї. Так звані країни «третього світу» належать за цією типологією до досучасних форм, де громадянське суспільство лише в «ембріональному» стані. Відтак статус громадянського суспільства на різних фазах його історичного розвитку різний, відповідно й різними є стани існування та процеси формування національної ідентичності.

Якщо в постсучасному суспільстві держава стає лише одним із суб'єктів і учасників політики (поряд з іншими автономними суб'єктами), то в сучасному вона продовжує відігравати роль арбітра та єдиного координаційного центру, хоча й не такою вже мірою, як у досучасних (традиційних) суспільствах. Разом із поширенням сфери впливу громадянського суспільства й укріпленням його статусу як основного суб'єкта інституціональних змін на постсучасному етапі відбувається глобалізація процесів його інституціоналізації. Е. Гідденс навіть вважає, що національна держава, яка панувала раніше, відходить у минуле, виникає глобальна суспільна система [2, с. 17-18], що призводить до певної трансформації самого феномену національної ідентичності, його перетворенні на наднаціональну або універсальну ідентичність. У науці дедалі активніше відроджується та розробляється ідея І. Канта про «всесвітній громадський стан». Американський політолог Х. Булл уперше ввів у науковий обіг термін «глобальне громадянське суспільство» [3]. «Це громадянське суспільство є «глобальним» не тільки тому, що воно створене зі зв'язків, які перетинають національні кордони й проходять через «глобальний, позатериторіальний простір», й тому, що серед членів глобального громадянського суспільства набирає силу глобальне мислення» [3, с. 161]. Основою суспільства цього типу виступають різні рухи й організації із захисту навколишнього середовища, миру, прав людини й культурної самобутності корінного населення. Вони успішніше, ніж державні системи, об'єднують людей, поділених своїм місцезнаходженням та громадянством, у єдиний соціальний простір – формують наднаціональну або універсальну ідентичність.

Загальною рисою всіх зазначених теорій модернізації є орієнтація на пошук системоутворюючих чинників формування громадянського суспільства. Для більшості з них характерним є погляд на формування громадянського суспільства як на багато в чому спонтанний процес, зумовлений причинами випадкового характеру та свідомими діями людей. Характерною рисою теорії модернізації є концентрація уваги на міжформаційних, тривалих лініях історії, а наступність розвитку країни розглядається як результат суперечливої взаємодії внутрішніх і загальноцивілізаційних соціокультурних чинників. Так, український політолог М. Михальченко визначає модернізацію «як будь-яке динамічне, свідомо регульоване та якісне покращення в економічній, політичній сферах, яке, з одного боку, означає пристосування до європейської цивілізації, а з другого – це природний, але прискорений процес запозичення досягнень, вироблених у процесі розвитку людства, і втілення в суспільне життя країни досягнень інших цивілізацій» [4, с. 36-37].

Історичним ініціатором модернізації стали держави західної Європи, там модернізація загалом мала органічний характер, вирізнялася синхронністю визрівання передумов, тривалістю та поступовістю. Інші ж регіони належать до зони так званої навздогінної модернізації, насамперед це транзитивні країни. Вона припускає, що одні елементи суспільства «втекли» вперед, більш-менш відповідають розвитку в передових країнах, а інші ще не «визріли», відсталі у своєму розвитку або геть відсутні. Варіюються в різних країнах лише систематичність «струсів», глибина «вибоїв» та швидкість руху. У регіонах «навздогінної модернізації» перетворення почалися значно пізніше, як правило, свідомо, під впливом прикладу західних країн. Однак спроби втілити західну модель модернізації (як і громадянського суспільства) в інших соціополітичних умовах, пов'язаних передусім і з більшою роллю держави, незмінно приводили до її модифікацій, часом досить значних. «Сьогодні держава, – зазначає М. Ходаківський, – у змозі вирошувати свого суперника в особі громадянського суспільства» [5, с. 42]. Зрештою, успішність модернізації залежала від того, наскільки органічно вона вписувалася в національні інститути й підтримувалася суспільством чи бодай його значною частиною. «...тільки нація як поєднання держави й громадянського суспільства може бути конкурентоспроможною в сучасній суспільно-політичній ситуації» [5, с. 42], що акцентує увагу на формуванні національної ідентичності як визначального чиннику в процесах модернізації транзитивних суспільств.

На прикладі України перехідний процес у сфері політичної культури, зокрема, та в сфері трансформації суспільної свідомості та настанов власної ідентичності вцілому, має певні особливості. На думку політолога О. Бойка після проголошення незалежності України в духовно-культурному житті дедалі більшої ваги набули три складні, різновекторні процеси [6, с. 215]:

(1) Перегляд, переосмислення та переоцінка донедавна панівних поглядів, орієнтирів, настанов поведінки.

(2) Повернення традиційних цінностей національної культури, відтворення релігійних та національних форм світосприйняття.

(3) Проникнення й адаптація на національному ґрунті нової системи цінностей, які характерні для духовно-культурного життя західної цивілізації.

Зіткнення цих різновекторних культуротворчих потоків призвело до своєрідного руйнівного вибуху в свідомості як на рівні окремої людини, так і на рівні суспільства, кризи національної ідентичності, втрати почуття історичної перспективи і зниження рівня самооцінки нації. У процесі становлення демократичної політичної культури, що є складовою частиною громадянського типу національної ідентичності, можна виокремити два етапи: етап переходу до демократичної культури, етап утвердження демократичних ідей

та цінностей. Другого етапу досягає не кожна країна. Зокрема, якщо виникають труднощі у впровадженні політичної культури демократичного типу на першому етапі, то процес або гальмується, або суспільство повертається до старого недемократичного типу політичної культури.

Аналіз історико-політичного контексту формування української національної ідентичності дозволяє розглянути специфіку сучасної національної ідентичності та перспективи поширення загальнонаціональної ідентичності на громадян України, що мають різні етнічні, мовно-культурні, регіональні, конфесійні ідентичності тощо.

Особливу увагу слід приділяти потребам формування української загальнонаціональної ідентичності, виходячи з вимог забезпечення національних інтересів України: зміцнення державної і національної єдності, забезпечення міжетнічного миру, суспільної інтеграції представників етнічних спільнот, розвитку унікальних етнічних ідентичностей в контексті цілісної загальноукраїнської ідентичності, ліквідації загрози сепаратизму.

Проблема становлення єдиної національної ідентичності громадян України є однією з визначальних для українського суспільства та для подальшого формування його як повноцінної нації. Політичний контекст проблематики (необхідність збереження цілісності держави та її зміцнення, становлення громадянського суспільства, знаходження місця країни у системі культурних і геополітичних координат тощо) зумовлює необхідність вироблення адекватної політики щодо кризових явищ, помітних в українській національній ідентичності. Теоретичні та практичні дослідження безпосередньо стосуються проблем зменшення потенціалу сепаратизму, залучення до державотворчого процесу представників усіх етнічних груп, зміцнення можливостей держави у справі протистояння зовнішньому тискові, що актуалізує проблеми інформаційної безпеки. Обумовлена політико-соціальним й культурним контекстом, національна ідентичність виявляється через ідентифікацію, яка, в свою чергу, залежить від свідомого вибору спільноти та окремої особи і керується суб'єктивними ідентитетами, як от: усвідомлення спільного минулого чи історичної долі, національна свідомість і національний характер, спільні цінності, властиві даній спільноті тощо [7].

Етнічна ідентифікація обумовлена, насамперед, народженням людини у певній спільноті, тому здійснюється радше за об'єктивними ознаками, «ідентитетами» [8, с. 89] (етнічне походження, мова, релігія, культура, територія). Дослідження національної ідентичності має, поряд із надетнічною політичною спільністю, враховувати етнічну ідентичність. На думку вітчизняних науковців, таке врахування повніше відбиває поняття етнонаціональної ідентичності [9, с. 1-3].

Національна ідентичність утворюється і обумовлюється низкою компонентів, а саме – територіальним, етнічним, культурним, релігійним, політичним, правовим, економічним. Усі компоненти є взаємопов'язаними та взаємозалежними, хоча кожна історична доба виявляє домінуючу роль певного компонента або комбінації компонентів, які залежать не тільки від певних історичних обставин, але й від способу утворення нації.

Характерною рисою формування національної ідентичності громадян сучасної України як транзитивної держави є істотна відмінність у проходженні цих процесів в окремих регіонах, серед різних етнічних, мовних, конфесійних груп тощо. Дослідження з таких ключових аспектів, як мовно-культурний, релігійно-конфесійний, регіональний, державно-політичний, геополітичний дозволяють виявити найвиразніші розбіжності в ідентичностях громадян, специфіку в єдиній українській національній ідентичності. Аналіз кожного з цих чинників дозволяє виявити процеси, що призводять до розмивання української ідентичності, утворення розривів у ній.

Цю ситуацію ускладнюють розриви у загальнодержавному комунікативному просторі внаслідок суперечностей у мовній, ідеологічній сферах; брак історичних знань або їх викривлене тлумачення і, як наслідок цього, слабкість ідеологічної основи для формування національної ідентичності; деформації національної і громадянської свідомості, соціальної структури суспільства та невиразність соціальної ідентифікації в умовах ослаблення суспільства та конструюючих його частин.

У масовій свідомості цінність державної незалежності, прагнення до якої є виявом усвідомлення унікальної української національної ідентичності, була значною в період виникнення суверенної держави. Але протягом останніх років вона здобула амбівалентний характер під впливом різноспрямованих конкуруючих оцінок: з одного боку, розпад ЄС позитивно оцінюється як джерело отримання «своєї держави», з власною перспективою розвитку; з іншого боку, незалежність дедалі більше асоціюється з втратами, передусім – з соціально-економічною нестабільністю [7].

Низька інтенсивність процесів у етнонаціональній сфері, серед іншого, пояснюється асиміляційними та інерційними тенденціями, а також недостатнім розвитком суспільних зв'язків та соціальних інституцій. Нині завдання зміцнення державності, збереження і формування національної і культурної ідентичності в Україні обтяжені проблемами політичного, культурного, інформаційного характеру тощо. Небезпека деформованої свідомості та розмитої ідентичності полягає в тому, що, через збереження своїх позицій на поверхні політичного, соціально-економічного і культурного життя українського суспільства, віджилі зразки ідентичності значною мірою віддаляють перспективу повноцінного політичного майбутнього країни, вдалої політичної модернізації.

Таким чином, починаючи з перших років незалежності України замість пошуків виміру «універсального» в українській «національній ідеї» у ній має місце конфлікт інтеграціоністських сценаріїв, який зайшов до глухого кута і створив основу для розколу України на основі вибору сценарію за шкалою «ЄС-ЄП». Наочним вираженням зазначеного тупика є багаторічна суперечка щодо української «багатовекторності», яка заганяла суспільну свідомість України до ситуації помилкового вибору (оскільки всі три варіанти такого роду вибору (мова йде про можливий пріоритет а) західного вектора, б) «кучмівської» багатовекторності або прийняттям в) східного вектора. Окремо стоять ізоляціоністські концепції «повного нейтралітету») в реальності означали абсолютизацію інтеграціоністської моделі у формуванні української ідентичності та нової української державності). Основна загроза національній безпеці України за умов домінування зазначеного альтернативного вибору полягає не тільки у фіксації двох різнонаправлених (і відверто ворожих один одному) типів ідентичності, але й той факт, що прийняття інтеграціоністської моделі як заміни універсального виміру національної ідентичності означає приховану відмову від історичної суб'єктності як такої (зазначимо, що універсальний вимір невіддільний від подібного роду суб'єктності). Подібна відмова означає або надання права представникам цього «Цілого» (у цьому випадку мова йде про ЄС) вирішувати проблему «української історичної суб'єктності».

Як уже говорилося, у зазначеному інтеграціоністському міфі «Європа» виступає у ролі «повноцінного» суб'єкта, який «дарує» підключеність Україні до «універсального». Криза національної ідентичності у самій Європі, симптоми якої ми продемонстрували у першому параграфі цієї глави, свідчить про химерність подібного роду уявлень, про проектування на Євросоюз символічних функцій національної ідентифікації, носієм яких наразі він не може бути через власні серйозні проблеми. Що ж стосується «східного» інтеграціоністського сценарію, то його історична безперспективність для України полягає

у підключенні до далекого для України історичного проекту, оскільки він заснований на принципах і цінностях, протилежних тим, які були домінуючими в українському публічному просторі.

Список використаних джерел

1. Гражданское общество: Реф. сбор. / [А. Арато, Дж. Коэн, К. Кумар, А. Аг, А. Сейлс]; отв. ред. Г.И. Иванов. – М.: РАУ, 1994. – 698 с. – (Рос акад. управл., С. 3)
2. Социологические теории модерна, радикализованного модерна и постмодерна: научно-аналитический обзор / [Авт. обзора: Ю.А. Кимилев, Н. Л. Полякова]. – М.: ИНИОН, 1996. – 282 с.
3. Макаричев А.С., Сергунин А.А. Постмодернизм и западная политическая наука/Макаричев А.С., Сергунин А.А.// Социально-политический журнал. – 1996. – №3. – С. 151–168.
4. Михальченко Н.И. Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы?/ Михальченко Н.И. – К., 2001. – 289 с.
5. Ходаківський М. Громадянське суспільство і національна держава/ Ходаківський М. // Віче. – 1998. – №9. – С. 40-52.
6. Бойко О.Д. Україна: від путчу до Пущі (серпень-грудень 1991 р.): Монографія/ Бойко О.Д. – Ніжин: ТОВ Видавництво «Аспект-Поліграф», 2006. – 317 с.
7. Палій Г. Формування української політичної нації Український центр політичного менеджменту [Електронний ресурс]/ Палій Г. – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=13&c=64>.
8. Кресіна І.О. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси: (Етнополітологічний аналіз)/ Кресіна І.О. – К., Вища школа, 1998. – 261 с.
9. Обушний М.І. Етнонаціональна ідентичність в контексті формування української нації: автореферат на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук / НАН України. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень. – К., 1999. – 30 с.